

p

pólusok ■■■  
folyóirat

2020 I. évfolyam, 1. szám

Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék  
Pécsi Tudományegyetem



SCHMIDT ANDREA<sup>1</sup>

## HÁROM TENGER MOSSA....

### LENGYELORSZÁG REGIONÁLIS NAGYHATALMI AMBÍCIÓI A 21. SZÁZADBAN ÉS ANNAK GYÖKEREI

#### ABSZTRAKT

Térségünkben a területi változások, a területiség igen fontos szerepet tölt be az azonosságtudatban. A dolgozat középpontjában Lengyelország regionális nagyhatalmi ambíciójának definiálása áll. Köszönhetően az ország földrajzi helyzetének, a nagyhatalmak közé való beszorítottság több mint egy évszázada meghatározza a lengyel külpolitika irányát. A dolgozat célja ennek a törekvésnek a bemutatása, a történelmi események áttekintése, valamint térképekkel alátámasztva ábrázolni azt a kérdést, hogy Lengyelország külpolitikai gyakorlata során mely országokra támaszkodhatott potenciális partnerként, illetve milyen kihívásokkal kellett szembenéznie a nagyhatalmakkal szemben. A dolgozat utolsó részében napjaink lengyel geopolitikájának elemzésére is sort kerítünk, felvilágosítva a lehetséges veszélyeket és együttműködési lehetőségeket.

**Kulcsszavak:** *külpolitika, nemzetközi kapcsolatok, regionális nagyhatalom, nacionalizmus*

---

<sup>1</sup> Habilitált egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Politikatudományi és Nemzetközi Tanulmányok Tanszék  
DOI: 10.15170/PSK.2020.01.01.06

## Bevezetés

*„Mindig úgy éreztük, hogy Európa része vagyunk, olyan része, amelyet egy diktatúra mester-ségesen elszakított: először az orosz cárok, aztán a náciak, végül a szovjet kommunizmus; számunkra ez (az Európai Unióhoz való csatlakozás) a történelemben való visszatérést jelen-ti.” (Adam Michnik)<sup>2</sup>*

A lengyel azonosságtudat egyik sarkalatos kérdése a területhez való viszony, avagy a területi változásokhoz való viszony. Beleérthetjük ebbe a területnélküli-ség állapotát is, pontosabban azt a dilemmát, hogy Európa legnagyobb kiterjedé-sű monarchiája hogyan vált a szomszédos nagyhatalmak játékszerévé<sup>3</sup>, hányszor és mely nagyhatalmaknak köszönhette Lengyelország a múltban számos felosz-tását és mindez milyen következményekkel járt. Hol van most Lengyelország? – tette fel a kérdést az ezredforduló táján Piotr Wandycz lengyel származású, az Egyesült Államokban élő történész, a közép-európai térség világhírű tudósa. Kikkel, mely államokkal kellene Lengyelországnak barátságot ápolni, s melyek azok, amelyekkel semleges, kiegyensúlyozott kapcsolatra kell törekedni? Wandycz azt a közel egy évszázados dilemmát tartotta a külpolitikai orientáció egyik legnagyobb kihívásának, hogy Lengyelország hogyan találja meg Ukrajná-val, Litvániával, Belorussziával az együttműködést úgy, hogy keleti irányban való elkötelezettsége ne okozzon aggodalmat Oroszország politikusainak körében<sup>4</sup>, és mindemellett hogyan legyen képes az ország egyensúlyozni Kelet és Nyugat között. Amennyiben ezt a szerepét jól látja el, az optimizmusra adhat okot a jövőben, illetve elősegítheti a „Pax Americana” fennmaradását. Piotr Wandycz-hoz hasonlóan a lengyelek az európai konfliktusokban betöltött szerepét hang-súlyozta Krzysztof Szczerski, krakkói politológus professzor, Andrzej Duda lengyel köztársasági elnök kabinetfőnöke 2017-ben kiadott könyvében.<sup>5</sup> A szer-

---

<sup>2</sup> Idézi: Schmidt, 2012: 119.

<sup>3</sup> God’s Playground, avagy Boże igrzysko címmel jelent meg még az 1970-es években Norman Davies Lengyelország történetéről szóló monográfiája, amely az eredeti angol nyelvű változat mellett lengyelre fordítva is a hidegháborús Lengyelország „második nyilvánosságának” egyik alapvető műve volt. A kötetet az ezredforduló első évtizedében magyar nyelven is kiadták a lényegesen unalmasabb, „Lengyelország története” címmel. Davies az istenek vagy a keresztény Isten a lengyel néppel szembeni furcsa játékára utal a mű címével, de a lengyel történelemre is igaz az az állítás, hogy valamilyen játszótér, kísérleti terepként is felfogható az ország újkori és legújabb kori történelme, amikor számos alkalommal a lengyel népet kihagyva hoztak gyakran távoli nagyhatalmak is döntéseket az ország sorsa felett.

<sup>4</sup> Wandycz az aggodalom helyett a gyanú kifejezést használja.

<sup>5</sup> Szczerski, Krzysztof: Az európai utópia – az integráció válsága és a lengyel reformkezdeménye-zés címmel magyar nyelven is megjelent a könyv 2018-ban.

zó ebben Közép-Európa szerepének fontosságáról érvelt azt hangsúlyozva, hogy a térség „önállósága elengedhetetlen ahhoz, hogy megőrizzük az általános egyensúlyt a világ e táján, ahol – mint tudjuk a történelmi leckéből – a terület feletti hegemóniára törekvő két erős játékos, Németország és Oroszország bármelyikének kierősszakolt uralma világméretű tragédiával és minden képzefelül felülmúló bekatombával végződött. Ezért csak a szabad nemzetek és az önálló közép-európai államok közössége tudja garantálni a békés és harmonikus rendet a kontinensen” (Szczerski, 2018). Szczerski alapjaiban dolgozta át az Európai Parlament néppárti frakciójában helyet foglaló lengyel kollégájának, Radek Sikorski egykori lengyel külügyminiszternek nyolc évvel korábbi, Berlinben nagy sikert, Lengyelországban viszont annál nagyobb megrökönyödést kiváltó beszédében megfogalmazott lengyel víziót. Míg Sikorski a lengyel átalakulás sikerét egyértelműen a közös erőfeszítés, a (baráti) nagyhatalmak, így az Egyesült Államok, Nagy Britannia, Franciaország és Németország támogatásában látta, addig a Jog és Igazság Pártjának politikusai Jaroslaw Kaczynskival az élen ámulónak minősítették mind Sikorskit, mind pedig az általa vallott eszméket.<sup>6</sup> Az alábbi tanulmány Lengyelország útkeresésének, valamint regionális nagyhatalmi ambícióinak elemzésével foglalkozik, amelyben igyekszünk bemutatni mindazon terveket, programokat és víziókat, amelyek segítségével a lengyel külpolitika megkísérelte újból és újból elhelyezni az országot Európa térképén, megfogalmazva az általa kijelölt küldetéssel. Ebben a küldetésben fontos szerepet játszik a történelem, így értelemszerűen vizsgálódásunk során az elmúlt közel kétszázötven év lengyel eseményeivel is foglalkoznunk kell.

## Egy nép – három ország

A lengyel nép számára a polgári átalakulás, nemzeti ébredés a hiányzó állami keretek nélkül zajlott. Megfelelő politikai határok, állami intézmények hiányában a közel másfél évszázadon át felosztott Lengyelország lakossága számára a hovatartozás kérdését földrajzi határok, intézmények helyett a történelmi múlt, a ha-

---

<sup>6</sup> A negyedik kérdés: Mit hoz Lengyelország? Ma Lengyelország nem a problémák forrása, hanem a megoldásoké. Már megvan mind az akarat, mind pedig a kapacitás arra vonatkozóan, hogy együttműködhessünk. A közelmúltban sikeresen alakult át Lengyelország diktatúrából demokráciába, a gazdaság pedig egy bevásárló kosárból egy virágzó piacgazdaságba. S hogy mi segített bennünket ezen az úton? A barátok és a szövetségesek: az USA, Nagy – Britannia és Franciaország, s mindenekelett Németország. ... *Ich danke Ihnen als Politiker und als Pole* (Schmidt, 2012), illetve „*I will probably be the first Polish foreign minister in history to say so, but here it is: I fear German power less than I am beginning to fear German inactivity. You have become Europe's indispensable nation.*” (Sikorski, 2011).

gyományok, valamint az irodalmi alkotások jelentették. Nem feledkezhetünk el ugyanakkor arról a tényről sem, hogy a 19. századi Közép- és Kelet-Európában – szemben a kontinens nyugati felében már kialakult nemzetállami struktúrával – a birodalmak domináltak, s az egyes nemzetiségi kezdeményezéseknek nem egy esetben éppen a birodalmi létből adódó nehézségekkel kellett megküzdeniük.

Miközben a vesztfáliai rendszer kialakulását követően a nyugat-európai államok határai rögzültek, 1772 és 1795 között Lengyelország a felosztások eredményeként eltűnt Európa politikai térképéről. Az egykor a kontinens legnagyobb területű országa a három felosztó nagyhatalom részévé vált, az ott élő lengyeléget számos impulzus érte, helyzetük a három térségben eltérően alakult (Zarycki, 2014).

A területiség és a határok kérdése fontos szerepet játszott Közép-Európában, jelentőségük megnövekedett az első világháborút követő béketárgyalások során, amikor a régióban a birodalmak helyét átvették a mesterségesen meghúzott határvonalak közé szorított nemzetállamok. A határok egyszerre voltak képesek összekötni, elválasztani, befogadni és kirekeszteni, védhettek és kényszeríthettek, kultúránk részeivé váltak (Silberman, 2012). Míg a nyitott határok az életet jelképezik, a zárt, védett határok etnikai vagy politikai megosztottságot, s gyakran ténylegesen holt teret is jelenthetnek. Ez utóbbit békeidőben is megfigyelhetjük átvitt értelemben is, hiszen a határszéli elhelyezkedés gyakran jelentette a perifériára szorulást is, az elmaradottságot, a fizikai és szimbolikus távolságot a fővárostól, a központtól, mindennek következményeivel, s az elhelyezkedés egyúttal magában hordozhatja az ürességet, a legyőzöttséget, a hátrányos helyzetet.

A tér, a térbeliség egy más dimenzióját fogalmazza meg Lefebvre. Három tipizálásra épülő modellje alapján megkülönböztet érzékelt teret, elgondolt teret, valamint megélt teret (Lefebvre, 1991, Berki, 2015). A 19. századi Közép-Európa alapvetően birodalmi keretekben létezett, azaz az etnikai szerveződés helyett a dinasztikus konstrukciók voltak meghatározóak, az itt élő nemzetiségeknek tehát az idegen hatalom elnyomásával is meg kellett küzdeniük, ami a Lefebvre-féle tértípusok közül az érzékelt és megélt terek tekintetében egy, az autonómiától az önálló államiságért folytatott hosszas küzdelemben jelent meg. Nem állíthatjuk, hogy ez az alávetettség egységes volt az egyes közép-európai népek számára, hiszen éppenséggel a Habsburg Birodalom volt az, amely megkísérelte az autonómia biztosítását egyes nemzetiségi csoportjai számára, így éppen Galiciának is sikerült szélesebb szabadságra szert tennie a magyar kiegyezést követően. Az egyes nemzetiségek helyzete tehát széles skálán mozgott, a teljes

elnyomástól az autonómia, sőt akár a függetlenség kivívásáig többféle forgatókönyv létezett. Az itt élő népek tehát azzal a kihívással kellett, hogy szembesüljenek, amit Hechter a nemzetépítési stratégia különböző módszereiként értelmezett. A 19. és 20. század fordulójának Közép-Európájában négy nacionalizmus típust különböztetett meg: államépítő nacionalizmust, periférikus, irredenta és egyesítő nacionalizmust (Hechter, 2000; Jakabffy, 2003).<sup>7</sup>

Lengyelország a 20. század során mind a négy típussal találkozott. *Államépítésről* tanúskodnak az állami keretek megalkotásával foglalkozó tervek. Mivel az államalkotó nacionalizmus okai gyakran geopolitikaiak – a határoknak a valós vagy potenciális vetélytársak elleni biztosítását célozzák –, ez a fajta nacionalizmus többnyire kulturálisan befogadó jellegű. A *periférikus nacionalizmus* az az eset, amikor egy kulturálisan sajátos terület ellenáll egy terjeszkedő országba való betagozódásnak, vagy megpróbál elszakadni tőle és önálló kormányzatot létrehozni. *Irredenta nacionalizmussal* van dolgunk, amikor egy állam meglévő határait egy szomszédos állam többnyire az azonos nemzetiség által lakott területeinek bekebelezésével próbálja kiterjeszteni. Ez utóbbi Lengyelország esetében az 1939-es Molotov-Ribbentrop paktumot követő időszak, valamint az 1945 utáni lengyel-szovjet határ esetében jelent meg. Az *egyesítő nacionalizmus* pedig a három elszakított államrész egyesítésére vonatkozó kísérleteket jelentette. Míg az államépítő nacionalizmus többnyire kulturálisan befogadó, az egyesítő nacionalizmus gyakran kulturálisan kirekesztő.

A 19. századra a Közép- és Kelet-Európában élő nemzetek többsége szembesült azzal a problémával, amelyet Hroch „*nemzetépítési stratégiának*” hív (Hroch, 1996), s amely rendszerint a nemzeti öntudatra ébredéssel kezdődött a nemzet kulturális, nyelvi, társadalmi és történelmi tulajdonságaira hivatkozva. Hasonlóképpen fogalmaz Herder is, aki megkülönböztette a területileg lehatárolható nemzeteket, azaz az államnemzet fogalmát, valamint azokat a népeket, amelyek híján voltak ezeknek az adottságoknak, azaz a kultúrnemzetet (Hárs, 2012). Ha elfogadjuk Hechter nacionalizmus tipológiáját, megállapíthatjuk, hogy a közép- és kelet-

---

<sup>7</sup> A nacionalizmus szerinte az a kollektív cselekvés, amely arra irányul, hogy a nemzet határait (kötelékeit) az igazgatási egységgel megegyezővé tegye. A nemzetépítésről azt állítja, hogy ezt racionális stratégiának tekinthetjük az elíttek részéről a közvetlen hatalom gyakorlásának legitimálása érdekében. Hechter a kormányzati intézmények formáló erejével, a csoportok kialakulásával és a csoport-szolidaritással magyarázza a modern nacionalizmus eredetét, a nemzeti identitás fontosságának kialakulását és a szuverenitás követelését. A központosított állam arra törekszik, hogy saját területén megerősítse hatalmát és ebben a nacionalizmusra támaszkodik (Kántor, 2005).

európai régióban a 19. és 20. század fordulóján az egyesítő nacionalizmus terjedt el szélesebb körben. A végső cél eléréséhez, az önálló nemzetállami léthez ugyanakkor sok más elem is hiányzott, amelyek – amint arra Horch is utal – elkerülhetetlenek voltak a sikeres teljes értékű nemzetépítéshez. Ezek az alábbiak:

1. A nemzeti nyelv fejlesztése a helyben beszélt nyelvre támaszkodva, illetve annak használata az oktatásban, a közigazgatásban, valamint a gazdasági életben;
2. polgári jogok és önkormányzatok;
3. teljes társadalmi struktúra létrehozása.

Noha Horch nem említette, de a nemzet fejlődéséhez további kiegészítő elemekre is szükség van, úgymint a saját érdekek és értékek, amelyeknek prioritást kell élvezniük az összes többi érdekhez és értékhez, valamint a függetlenség problémájához képest. Breully értelmezésében (1985), a nemzetnek a lehető legteljesebb függetlenséggel kell bírnia, ami általában legalább a politikai szuverenitás eléréséhez szükséges.

Az első világháborút lezáró béketárgyalások alkalmával Lengyelország függetlenségéről is döntés született. A világháború végén összeomlott az országot egykor felosztó három birodalom; a cári Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország. Az így kialakult vákuumot kihasználva néhány vadonatúj állam, illetve néhány hosszú ideje idegen uralom alatt élő régi állam is kikiáltotta függetlenségét. Így született meg Csehszlovákia, Lengyelország, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia), Észtország, Lettország, Litvánia és Szovjet-Oroszország. Egyik állam sem húzta meg határait, mindegyik igényt tartott szomszédjai területére. *„Az óriások háborúja lezárult – írta Churchill –, mostantól a törpék háborúja következik”* (Appelbaum, 2016). A békekonferencia során a megállapodott nyugati nemzetek magukra vállalták, hogy *„ésszerű elvek alapján”* újrarajzolják a régió határait. Az egyes erős nemzeti öntudattal rendelkező népek önrendelkezési jogát elismerték, másokat betagoztak más nemzetekbe. *„Az amerikaiak a háborús részvételüket egyenesen a nemzeti önrendelkezésért folytatott keresztes hadjáratként jellemezték”,* a franciák *„ragaszkodtak a németek megbüntetéséhez”,* míg *„azok a népek, amelyeket az antant szövetségesnek tekintett nagyobb területet kaptak, és ennek megfelelően határaikon belül népesebb etnikai kisebbségekre tettek szert”* (Snyder, 2012). Összességében a keleti határok kialakításában az erőszak dominált, a világháborút követően több évig Ukrajna, Lengyelország és Szovjet-Oroszország egyaránt elkeseredett polgárháborút vívott. Az 1920-as évek elején kialakított

határok végül az itt élő népek számára további konfliktusforrást jelentettek, az újonnan létrejött államok egymással civakodtak és képtelenek voltak az összefogásra összpontosítani, amire pedig nagy szükség lett volna a nyugatról érkező német fenyegetés miatt. De éppen ennek az összefogásnak a hiánya tette ezeket az országokat annyira sérülékennyé a kelet felől fenyegető szovjet veszéllyel szemben is (Appelbaum, 2016).

## Lengyelország szerepe Európában – a Piast és a Jagelló álláspont

A felosztott, ám a világháborút követően újjászülető Lengyelország területi kiterjedésére, valamint etnikai összetételére vonatkozóan, azaz homogén nemzetállamtól a soknemzetiségű konstrukcióig több elképzelés is megfogalmazódott. A soknemzetiségű terv igyekezett az újjászülető Lengyelország határait kitolni az 1772-es méretekig, míg egy homogén nemzetállamként újjászülető ország értelemszerűen kisebb területtel számolhatott. A két terv, a Piast és a Jagelló névvel illetett program a 19. század végi lengyel útkeresés eredménye. Az önállóságát 1795-ben végleg elveszítő Lengyelország politikusai, költői, filozófusai és államférfiúi a 19. és 20. század folyamán rendre az ország területi újjászervezését tűzték ki célul, s ennek érdekében a 19. század közepi európai nemzetiségi mozgalmak lelkes támogatóivá váltak éppúgy, mint ahogyan a napóleoni háborúk időszakában is számos lengyel katona harcolt a franciák oldalán.<sup>8</sup> Míg Napóleon fő célkitűzése a területi hódítás és ellenőrzés volt, a lengyelek országuk függetlenségének kivívásáért folytatták harcukat. A felosztást követően a lengyelség rendszeresen részt vett a 19. századi küzdelmekben, azt remélve, hogy a területi újjászervezés számukra a függetlenség részleges vagy teljes kivívását jelentheti. Az első világháború e tekintetben sorsfordító eredménnyel járt, hiszen nem kis

---

<sup>8</sup> A lengyelség körében élő Napóleon kultusz számos történelmi ténnyel is alátámasztható. Elég csak az 1795-ös felosztást követően harcba induló lengyel légióra gondolni, vagy akár napjaink lengyel himnuszának eredetét vizsgálni, vagy akár a romantika egyik legismertebb lengyel költőjének, Adam Mickiewicznek Pan Tadeusz című művét olvasni. A nosztalgia egyaránt vonatkozott a rövid életű Varsói Hercegség alatti lengyel autonómiára, vagy akár a dicsőséges hadjáratokra. Napóleonban mind a lengyelek, mind a litvánok saját elnyomott helyzetük alóli felszabadulás lehetőségét látták.



mértékben a cári Oroszország hanyatlásának köszönhetően csillant fel újra annak reménye, hogy valamely nagyhatalom felvállalja a lengyelség érdekeit.<sup>9</sup>

A békekonferencia is napirendre tűzte, de Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök 14 pontja közül a tizenharmadik is Lengyelország függetlenségének kérdését fogalmazta meg. A béketárgyaláson résztvevő lengyel delegációnak alkalma nyílt programjának bemutatására, amely valójában kétféle látásmódot képviselt. Az egyik ezek közül a Roman Dmowski nevével fémjelzett *realista*, más néven Piast álláspont. Dmowski, illetve a nevéhez fűződő Nemzeti Demokrata mozgalom programjának alapja a Szovjet-Oroszországgal kialakított egyenrangú, szuverén felek közötti megállapodás volt. Ez a nézet egy kisebb területű, homogén nemzetállamként kialakított Lengyelországgal számolt.

Dmowski álláspontjával ellentétes nézetet képviselt a két világháború közötti Lengyelország első államfője, Józef Pilsudski marsall. Az általa megfogalmazott programot más néven prométheuszi stratégiának is nevezték. A terv a huszadik század első évtizedében körvonalazódott, s Pilsudski 1904-ben, az orosz-japán háború alkalmával tett kísérletet annak ismertetésére. A program oroszellenes jellegéből adódóan nem volt véletlen a japánok felé tett közeledés. Pilsudski ekkor még nem járt sikerrel, a japán fél ugyanis nem vette komolyan a Közép-Európára vonatkozó víziót, ráadásul a pozitív nemzetközi fogadtatás is váratott magára egészen az első világháború végéig. Ekkorra Európában megváltozott a status quo, több korábbi nagyhatalom meggyengült, másokat az összeomlás veszélye fenyegetett.

A Jagelló elképzelés értelmében Lengyelország függetlenségének záloga a körülötte elhelyezkedő ugyancsak önálló Ukrajna, Litvánia és Belorusszia (az úgy nevezett ULB) államok lennének, amelyek ugyanakkor szerepet kapnának Lengyelország föderációs elképzelésében is. A program – ellentétben a Nemzeti Demokraták Piast gondolatával – az orosz felet nem tárgyalópartnerként, hanem ellenfélként kezelte, Lengyelország számára pedig felelősségvállalást tűzött ki az ULB államok, illetve lehetőségekhez mérten a Kaukázus egyes területei iránt.<sup>10</sup> A program ugyanakkor egy kiegyensúlyozott Nyugat-barát magatartást is magába

---

<sup>9</sup> „A kelet-európai határok kérdése Ukrajna, Belorusszia és Lengyelország csataterein dőlt el, Közép- és Nyugat – Európában azonban a feltételeket az első világháború győztesei diktálták.... Az antantbatalmak a kontinens birodalmi ellen viseltek hadat, és magukat a közép – európai nemzetek felszabadítóinak nyilvánították” (Snyder, 2012).

<sup>10</sup> Lényegében a mai Keleti Partnerség országainak egy jelentős részét fedte volna le ez az elképzelés.

foglalt. A Pilsudski nevéhez kötődő terv a Jagelló elnevezést kapta, utalva arra a Jagelló uralkodóházra, amelyik egykor sikeresen egyesítette a lengyel és litván területeket. A terv alapját az 1569-es Lengyelország határai alkották, noha maga Pilsudski sem számolt annak realitásával, hogy egy újjászülető Lengyelország ténylegesen ekkora területtel fog rendelkezni. A határok az orosz-lengyel háború alatt többször is változtak. Az 1921-ben Rigában megkötött békeszerződés eredményeként Lengyelország területe ugyan jelentősen megnövekedett az eredetileg az úgynevezett Curzon-vonallal kialakított keleti határhoz képest, ugyanakkor a viszonylag homogén Lengyelország egy soknemzetiségű, jelentős etnikai kisebbséggel rendelkező állammá vált.<sup>11</sup> Az új országhatárok számos ellentétet is magukban hordoztak, így a lengyel-litván viszony éppen a litván területekből Lengyelországnak juttatott részek miatt mérgesedett el, valamint az országhoz kerülő nagyszámú litván lakosság miatt. Ukrajnával hasonlóan feszült viszony jött létre, de míg Ukrajna betagozódott a Szovjetunióba, addig Litvánia a másik két balti állammal együtt a két világháború közötti időszakban nyerte el függetlenségét.

Pilsudski programjában már megjelent a föderációs átrendezés gondolata is. Ez a két világháború közötti időszakban Intermarium néven vált a lengyel regionális nagyhatalmi ambíció központi gondolatává. A terv középpontjában egy Litvániával, Belorussziával és Ukrajnával alkotott föderációs terv állt, amely összefogta volna a Balti-tenger, a Fekete-tenger és az Adriai-tenger által határolt terület országait. A cél egy egységes szövetség kialakítása volt, amely sikeresen vette volna fel a versenyt a két nagyhatalom, Németország és a Szovjetunió növekvő befolyásával szemben. A német és orosz közeledés veszélye nem a fantázia szüleménye volt, hiszen éppen Lengyelország volt az a terület, amely felett mind Németország, mind pedig Oroszország rendelkezni kívánt, annak rovására próbálta megváltoztatni az európai rendet. Az 1922-ben aláírt rapallói egyezmény egyfelől a két ország nemzetközi elszigeteltségből való kitörésének lehetőségét

---

<sup>11</sup> A határkialakítással kapcsolatos dilemmákról részletesen ír Davies. A lengyel-orosz keleti határok kérdése nyitott maradt tekintettel arra, hogy természetes határt nehéz lett volna kialakítani, az észak-déli határvonalat ellenben tetszőlegesen „tologatták” keleti és nyugati irányban attól függően, hogy melyik nagyhatalom érdekeit kellett megjeleníteni. ld. erről még Snyder (2012), illetve Appelbaum (2016) Hasonló fejtörést okozott az 1945-ös nyugati határvidék kijelölése ugyancsak természetes határ (részleges) hiányában.

hordozta magában, másfelől új távlatokat nyitott a gazdasági együttműködésben.<sup>12</sup>

1. ábra: Lengyelország határainak kialakítása



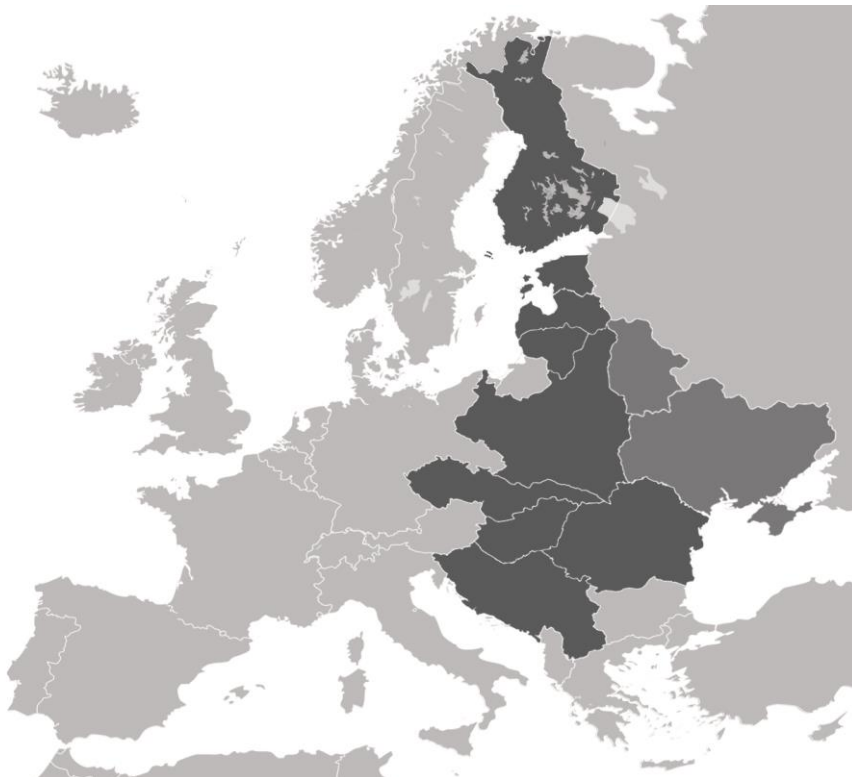
Forrás: HOLOCAUST and WWII in the East, utolsó hozzáférés: 2020.09.11.

Maga az Intermarium-terv az európai nagyhatalmak részéről is gyanakvást váltott ki, noha mind Franciaország, mind pedig Nagy-Britannia kénytelen volt belátni azt a tényt, hogy Közép-Európa a földrajzi távolságból adódóan távol esett a tényleges befolyásuktól. Lengyelországban is szép számmal akadtak ellenzői az elképzelésnek, elsősorban Roman Dmowski követői, akik az ország keleti orientációja miatt egy esetleges soknemzetiségű Lengyelországot meglehetősen törekeny képződménynek tekintettek. Az 1921-es rigai békében megfogalmazott döntések értelmében az Ukrajnából, Belorussziából és Litvániából kikanyarított területek Lengyelországhoz csatolása egyszerre vívta ki Dmowskiék elégedetlenségét, akik az így kialakított határok miatt veszélyeztetve érezték a kiegyensúlyozott szovjet-orosz és lengyel kapcsolatot, ugyanakkor egy soknemzetiségű Lengyelországban is további konfliktusok forrását látták. Hasonlóképpen

<sup>12</sup> Talán kevésbé ismert a rapallói szerződés utóélete, a „rapallói komplexus”. Ez a nyugati politikusokban ösztönösen felmerülő gyanakvás volt megfigyelhető Willy Brandt Ostpolitik-ja kapcsán, a német újraegyesítésnél, de az USA a 2003-as iraki háború esetében is a Párizs – Berlin – Moszkva tengelyt okolta. Ld.: Morgan, 1963.

Pilsudski is csalódott volt az új területi keretek miatt. A föderáció gondolatát támogatva az Intermarium-tervvel szerette volna Pilsudski Lengyelország védelmi szerepét erősíteni.

2. ábra: Az Intermarium-terv



Szerkesztette: Szabó Tamás, MTA KRTK

A programot nem sikerült teljessé tenni, bár Pilsudski 1935-ben bekövetkező halálával sem merült feledésbe az Intermarium-terv és a Jagelló-szemlélet. Az elsősorban József Beck külügyminiszter nevével azonosított lengyel külpolitika és a közép-európai együttműködést hangsúlyozó program egyszerre kívánta felvenni a harcot az orosz imperializmus és a lengyel, valamint litván nacionalizmus ellen.

3. ábra: A Harmadik Európa (Beck koncepciója)



Szerkesztette: Szabó Tamás MTA KRTK

Az együttműködést nagymértékben akadályozta a lengyelek és litvánok közötti együttműködés hiánya. A litván sérelem oka a rigai békében megfogalmazott határkialakítás, amely alapján az ősi litván főváros, Vilniusz Lengyelország részévé vált, míg Litvániának új fővárost kellett alapítania Kaunasban,<sup>13</sup> ami ellehetlenítette a lengyel-litván együttműködést. Lengyelország a Molotov és Ribbentrop nevével fémjelzett paktumot követően az 1939. szeptember 1-én bekövetkező német, majd szeptember 17-én kezdődő szovjet bevonulást követően újfent eltűnt Európa térképéről. A lengyel emigráns kormány előbb Franciaországba menekült, majd annak német megszállását követően áttette székhelyét Londonba. Itt 1942-ben a szintén Londonban székelő jugoszláv, görög és csehszlovák emigráns kormányokra is támaszkodva kísérelte meg Władysław Sikorski, a lengyel emigráns kormány feje a közép-európai térségre vonatkozó föderatív elképzelését a nagyhatalmakkal is elfogadtatni. Maga a terv már két évvel korábban, 1940 szeptemberében megfogalmazódott, annak gerin-

---

<sup>13</sup> A viszonyok elmérgesedésére ékes bizonyíték, hogy 1938-ig még diplomáciai kapcsolat sem volt Lengyelország és Litvánia között. Vilnius litván voltáról megoszlanak a vélemények.

cét a lengyel-csehszlovák emigráns politikusok, Sikorski és Beneš közötti együttműködés adta. A lengyel fél nem zárta ki a Szovjetunióval való szorosabb kapcsolatot sem, azonban úgy tűnt, Sztálinnak nem állt érdekében egy erős szomszéd létrehozásának támogatása egy megerősödött Lengyelország vagy egy Lengyelország által létrehozott föderatív konstrukció formájában (Pasture, 2015). A hitleri Németország szovjet intervenciója után Sikorski és Majszkij közötti 1941-ben Londonban megkötött egyezmény ugyan annullálta az 1939-es Molotov-Ribbentrop-paktumban megfogalmazott területi változásokat (Torkunov et al, 2020), sőt közös biztonságpolitikai keretekben is gondolkodott. Másfél évvel később, a sztálingrádi csata végső szakaszában – bízva a szovjet győzelem lehetőségéből adódó kedvezőbb tárgyalási pozícióban – Sztálin mégis arra ösztökélte Beneš, hogy mondja fel a Sikorskival való együttműködést. Ugyanebben az évben, 1943-ban a Szovjetunió megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a lengyel emigráns kormánnyal. A tervezet – amely egyszerre fókuszált a gazdasági együttműködésre és Közép-Európa világháború utáni biztonságpolitikai kereteire – komoly gyanakvást keltett a Szovjetunióban (Davies, 2006). A háború utáni Európa újrendezésében Winston Churchill brit miniszterelnök, felelevenítve a Coudenhove-Kalergi-féle páneurópa gondolatot, késznek mutatkozott egy erőteljesebb európai geopolitikai átrendezést támogatni. Egyébként számos integrációs elképzelés támogatása iránt volt fogékony a brit kormány, így a balkáni térség, a skandináv régió, vagy akár a Duna menti népek alkotta föderáció gondolatát is megértéssel fogadta a brit politika, s hasonlóan vélekedett az amerikai kormány is. A brit magatartás hátterében az a meggyőződés állt, hogy az első világháború utáni nemzetállami szerkezet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a két világháború közötti időszak a nacionalizmus eltorzulásához vezetett, így tehát a második világháborút lezáró békeszerződések elejét kell, hogy vegyék a nacionalizmus újbóli fellángolásának. Churchill maga sem tartotta elképzelhetőnek 1943-ban egy, a lengyelek által vezetett közép-európai föderációs struktúrának a létrejöttét, ugyanis támogatta Sztálin Európát érdekszférákra való felosztásának tervét (Pastore, 2015). A terv realitását pontosan jelzi, hogy a Sikorski által vizionált Közép-európai Unió potenciális tagállamai közé Lengyelország mellett a háború éveiben már csak az előkészítésben résztvevő három ország, Jugoszlávia, Csehszlovákia, valamint Görögország csatlakozása volt megvalósítható, ugyanis ekkorra az esetlegesen számba vehető három balti állam már a Szovjetunió részét képezte. A jövőre

nézve a formálisan ekkor már Hitler szövetségeseként harcoló Magyarországot sem zárta ki az együttműködésből (Schmidt, 2020; Meiklejohn, 1983).<sup>14</sup> A Sikorski rejtélyes halálát követően 1943-ban tartott teheráni értekezlet, majd az 1945-ös jaltai megállapodás végül figyelmen kívül hagyta a lengyel érdekeket, s a szovjet érdekszférába való besorolását joggal értelmezték a nagyhatalmak árulásának (Davies, 2006).<sup>15</sup>

Mind a realista Dmowski, mind pedig a keleti területek visszaszerzését célzó, vagy az azok feletti felelősség vállalását hangsúlyozó Pilsudski féle Jagelló-eszme is túlélte a bipoláris rendszer fennállását. A szovjet övezetbe tartozó Lengyelország a többi csatlós államhoz hasonlóan a Szovjetunió érdekeit kellett, hogy képviselje. A Szovjetunióval való kiegyensúlyozott kapcsolat, azaz a Dmowski-féle realista gondolat a hidegháborús Lengyelország hivatalos külpolitikájában is nyomon követhető volt. A Pilsudski által képviselt, prométheuszi ideológia ugyanakkor a lengyel emigráció körében bukkant fel időről időre. A Párizsban kiadott *Kultura* című folyóiratban fogalmazták meg a Giedroyc-Mieroszewski néven ismert doktrínát, amelynek értelmében Lengyelország nemzetközi politikai porondon betöltött szerepének erőssége úgy mozdítható előre, ha egyértelművé válik az ország keleti pozíciója.<sup>16</sup> A Párizsban megfogalmazott program szerint a lengyel külpolitika keleti dimenziója az alábbi pilléreken nyugalhat:

1. Egyrészt a feltételezésük szerint elkerülhetetlen a Szovjetunió összeomlása.

---

<sup>14</sup> A jövőbeni agresszió elkerülése érdekében a nemzetek feletti társulásoknak regionális természetűnek kell lenniük, érdekközösségre kell épülniük, a történelmi tapasztalatokra alapozva. Létezik egy ilyen érdekközösség a Balti-, a Fekete- és az Adriai-tenger között található kis nemzetek között. A Lengyelország és Csehszlovákia alkotta Nyugat-szláv Szövetség mellett egy szélesebb Közép-európai Unió létrehozását is támogatta, amelynek három fő alkotóeleme a Nyugat-szláv Szövetség, a hasonló délszláv (Jugoszlávia és Bulgária) államok társulása, valamint a két nem szláv állam, Románia és Magyarország között együttműködés; további potenciális partnerek délről Görögország és Albánia, északon Litvánia lettek volna. Ennek az uniónak a felépítése sokkal lazább lenne, mint a javasolt lengyel-csehszlovák szövetségnél: nem lenne központi törvényhozó vagy végrehajtó szerv, a közös külpolitikára, biztonságpolitikára és a gazdasági együttműködésre terjedne ki (Meiklejohn, 1983).

<sup>15</sup> A londoni emigráns kormány hasonló csalódásként értelmezte azt a tényt is, hogy a kommunista lengyelek többségének részvételével a Sikorski tragikus halálát követő Mikolajczyk londoni kormányfő részvételével összerakott szovjetbarát lengyel kormányt tekintették a nagyhatalmak legitímnek 1945 után, ezzel is diszkreditálva a londoni lengyel politikusokat.

<sup>16</sup> „*Meg kell értenünk, hogy minél erősebb a pozícióink Keleten, annál nagyobb lesz a súlyunk Nyugaton*”.

2. Lengyelországnak le kellene mondania minden, a keleti területekkel kapcsolatos igényeiről, elsősorban a Kresy gyűjtőnév alatt értendő térségekről.<sup>17</sup>
3. Ukrajna, Litvánia, valamint Belorusszia függetlenségének támogatása, ami elejét veheti azon konfliktusok kialakulásának, amelyek az első világháborút követően terhelték az úgynevezett ULB területek és népek kapcsolatait, egyszersmind rendezni tudnák a Szovjetunió és Lengyelország között fennálló vitás helyzetet.

Ez utóbbi tervben látták a lengyel–szovjet kapcsolat normalizálásának a kulcsát. Az elképzelés a nyugati emigráció körében sem aratott osztatlan elismerést, s nemcsak London, de Varsó is tiltakozott. Előbbi a lengyel keleti határ, illetve a Szovjetunióhoz került területek áttelepített lengyelsége miatt emelte fel a hangját nemzetközi porondon, Varsó pedig a fennálló hatalmi rend elleni felbujtásként értelmezte a párizsi véleményeket. A programot kritikával illették Moszkvában is annak szovjetellenes éle miatt, hiszen Lengyelország három szovjet tagköztársaság iránt is fokozott figyelmet tanúsított, szembemelve a Szovjetunióval. A Londonban működő, valójában ekkor a nyugati nagyhatalmak által már el nem ismert lengyel emigráns kormány is ambivalens érzelmekkel fogadta a tervet. Őket elsősorban az úgynevezett „*Zaburżane*”, azaz Bug folyón túliak sorsa aggasztotta.<sup>18</sup> A Szovjetunióban maradt lengyelségnek ugyanis hozzá kellett szoknia az NKVD állandó zaklatásaihoz, miközben mind a londoni emigráció, mind pedig a varsói kormány (ez utóbbi kevesebb sikerrel) igyekezett felemelni szavát, és a nemzetközi közvélemény elé tárni a lengyeleken esett sérelmeket.

## Lengyel szerepkeresés a bipoláris rendszer összeomlása után

A rendszerváltás a két eszme elemeinek együttes jelenlétét hozta magával. Ugyanakkor a keleti térséghez való viszonyt tekintve az elmúlt közel három évti-

---

<sup>17</sup> Maga a Kresy fogalom szélesebb értelemben is használt, de ebben az esetben azokat a területeket foglalja magában, amelyeket az 1939-es Molotov-Ribbentrop paktum titkos záradéka értelmében a Szovjetunió megszállt, majd a második világháborút követő potsdami megállapodás értelmében a Szovjetunió megtarthatott.

<sup>18</sup> *Zaburżanie* néven azokat a lengyeleket illették, akik a Potsdami döntés értelmében kialakított lengyel határokon kívülre kerültek, amikor Lengyelország határait Németországgal szemben nyugati irányba mozdították el gyakorlatilag legalizálva a Molotov-Ribbentrop döntés titkos záradékaként a Szovjetunió számára biztosított lengyel területeket, s akiknek a sorsát a lakosságcsere sem oldotta meg, hiszen az érintettek nagy része sem önszántából, sem pedig erőszakkal nem akarta elhagyni korábbi lakóhelyét.



zed lengyel külpolitikája három irányvonal mellé sorakozott fel, amelyek a politikai realizmus, a politikai romanticizmus, valamint a politikai pragmatizmus (Polegkyi, 2020). Lengyelország továbbra is missziónak tekinti a keleti szomszédok felé közvetíteni a nyugati eszméket, ugyanakkor – amint azt Polegkyi is megállapítja – a Giedroyc által közvetített eszméktől igencsak eltávolodott a lengyel orientáció. Míg Giedroyc és követői a Szovjetuniótól leszakított Ukrajna, Litvánia és Belorusszia függetlenségében, egyfajta ütközőzónává alakításában látták Lengyelország biztonságát, illetve Lengyelországnak a szovjet csatlósállam pozíciójától való megszabadulását, addig az 1990-es és 2000-es évek euroatlanti integrációs törekvései már a nyugati orientációban láttak biztonsági garanciákat.

1. *Politikai realizmus* alatt a Dmowski-féle realista felfogás ismételt megjelenése érthető. A mai lengyel politikai arénában ez a nézőpont leginkább Janusz Korwin Mikke és egyes nacionalista lengyel csoportok gondolatmenetében tükröződik vissza. Ahogyan Dmowski szemében az ideális Lengyelország etnikailag homogén, Németországgal, valamint Oroszországgal kiegyensúlyozott kapcsolatra törekszik, a politikai realizmus gyakorlatban a gazdasági törvényszerűségeknek rendeli alá Lengyelország érdekeit, azaz kiegyensúlyozott gazdasági kapcsolatokra törekszik Oroszországgal, elsősorban az energiabiztonság érdekeit szem előtt tartva. Ennek természetesen az az ára, hogy ebben az esetben mind az Ukrajna, mind pedig a Belorusszia iránti lengyel elkötelezettség háttérbe szorul.<sup>19</sup> A stratégia további lényeges eleme az, hogy az Oroszországgal kapcsolatos vitás kérdésekbe Lengyelország ne avatkozzon be, illetve semmiképpen ne terelődjenek gazdasági irányba a vitás kérdések.
2. *A politikai romanticizmus*, azaz a Jagelló-szemlélet erőteljes hangsúlyt fektet a lengyel dicső történelmi múltra, a Rzeczpospolitát, a lengyel nemesi köztársaságot piedesztálra emeli, a nyugati civilizáció megtestesítőjeként jellemezve azt. Az eszme hívei a késő középkorban keresik a gyökereket, amikor Lengyelország Európa legnagyobb kiterjedésű birodalmává vált. Egyes vélemények szerint a Jagelló eszme nem más, mint a lengyel nagyhatalmi ambíciók kifejeződése (Polegkyi, 2020; Kiniewicz, 2017). A lengyel–litván unióra úgy tekintenek, mint az első, lengyelek által vezetett

---

<sup>19</sup> Tulajdonképpen ez az orientáció egybevág az orosz érdekekkel is, hiszen amint azt Wenerski és Kacewicz egy, az orosz soft power lengyelországi jelenlétét vizsgáló 2017-es tanulmányában megállapította (Wenerski – Kacewicz, 2017), az orosz érdekek leginkább Ukrajna és Belorusszia gyengítésében fogalmazódnak meg. Amint arra Snyder több ízben is utal (Snyder, 2012, 2019).

sikeres föderációs kísérletre, amit Pilsudski közép-európai léptékben is sikerre vihetett volna.

3. *Politikai pragmatizmusként* jellemezhető a Lengyelország euro-atlanti elköteleződését hangsúlyozó politikusok tevékenysége. Nagyhatalmi ambíciók, illetve a „*tengerek iránti vonzalom*”, azaz az ABC<sup>20</sup>, vagy három tenger felé elkötelezett lengyel nagyhatalmi ambíciók helyett Lengyelország, mint középhatalom jellegét és ebből adódó feladatait hangsúlyozza. A pragmatikus elvet követve Lengyelországot egy kulturálisan és etnikailag diverzifikált Európai Unió részeként értelmezik, fontos szerepének tekintik az Unió és keleti szomszédai közötti mediátor szerepet, valamint az Oroszországgal való kiegyensúlyozott kapcsolat fenntartását. Fontos célként fogalmazzák meg Ukrajna uniós integrációját, de nem gondolkodnak lengyel–ukrán szövetségben.

A gyakorlatban a lengyel külpolitika e három ideológiából merít, s valójában az éppen kormányon lévő politikai pártok határozzák meg, hogy éppen melyik elv kap nagyobb hangsúlyt.

Lengyelország 1999-es NATO, majd 2004-es Európai Unióhoz történő csatlakozása nyugati irányban kiegyensúlyozott külpolitikát tett lehetővé. Az ország méreténél, valamint geopolitikai helyzeténél fogva különleges szerepre tart igényt mind a NATO, mind pedig az Európai Unió keleti politikájában. Ez utóbbi gondolat tükröződik abban a több évtizedet felölelő, a lengyel értelmiséget is megosztó dilemmában, mely szerint Lengyelország előtt két alternatíva létezik: a nyugati világ perifériájává válik, vagy közép-európai nagyhatalommá lesz, gazdasági szempontból pedig Németország vazallusává válik, vagy regionális hatalommá nőheti ki magát.<sup>21</sup> Krzysztof Czapanski, a Jog és Igazság politikusa Lengyelország sorsát továbbgondolva arra a következtetésre jutott, hogy a régió határait Oroszország nyugati határvidékéig eltolva Közép-Európa válhat Európa határvidékévé, a mostani Kelet-Európa pedig beleolvad ebbe a régióba, miköz-

---

<sup>20</sup> Adriai-, Balti-, valamint Fekete-tenger (ez utóbbi lengyelül Morze Czarne, innen a C betű).

<sup>21</sup> Jelen tanulmánynak nem ez a szűken vett témája, de Lengyelország regionális gazdasági nagyhatalmi súlyát Magyarországon is érezhetjük. Egyfelől magyar nemzetközi légitársaság hiányában a lengyel LOT kezdte meg magyarországi térfoglalását, ami az elmúlt két évben dinamikus bővülő jelenléttel járt, de a kiskereskedelemben is erőteljesen vannak a lengyel cégek. Erről bővebben: Fabók, 2019).

ben Oroszország Eurázsia, vagy pedig Nyugat-Ázsia lesz.<sup>22</sup> Ez egybecseng a hagyományos lengyel felfogással, ugyanakkor visszatérhet a több évszázados dilemma Ukrajna, Litvánia és Belorusszia, azaz az ULB államok tekintetében. Ne feledjük, hogy Oroszország a 18. században az egykori Lengyel Királyság felosztásában való részvételével igyekezett mindjobban kitörni a nyugat-ázsiai státuszából, s magát európai nagyhatalomként aposztrofálni. Timothy Snyder, a neves amerikai történész *Véres föld* című könyvében hosszan fejtegeti azt a dilemmát, amivel Oroszországnak, majd a Szovjetunióknak kellett szembenéznie a nyugati területi hódítások tekintetében (Snyder, 2012).

## Lengyelország és Oroszország viszonya

A Szovjetunió szétesése, az egykori tagköztársaságok függetlenedése Ukrajna, Belorusszia és Litvánia esetében egyaránt biztosíthatta a lengyel külpolitika részéről a fokozott érdeklődést. Míg Litvánia esetében az ország NATO és európai uniós tagsága más mederbe terelte a két állam kapcsolatát – ráadásul Vilniusz hovatarozása, lengyel városként való aposztrofálása is legfeljebb a szélsőséges irredenta média és szervezetek kommunikációjában jelenik meg<sup>23</sup> – addig a lengyel politika legfőképpen a litván kormánynak az országban élő kisebbségekkel, így a lengyelekkel szembeni kisebbségi politikáját követheti nyomon. Ukrajna és Belorusszia esetében az orosz nyomás valós veszélyként értelmezhető, hiszen éppen ezek a területek nyugati értékek iránti elköteleződése ellentétes Oroszország érdekeivel (Snyder, 2019).<sup>24</sup>

A NATO keleti politikájába való lengyel bekapcsolódás – ami Donald Tusk lobbitevékenységében, valamint a német, a francia és a lengyel külügyminiszterek ukrán ellenzékkel való tárgyalása során volt megfigyelhető a 2004-es alkotmány visszaállítása érdekében, illetve az EU és Ukrajna közötti társulási szerződés érdekében – ugyanakkor a lengyelek keleti szomszédai iránti felelősségvállalását erősítette. A 2007-ben hatalomra került Donald Tusk és a Polgári Platform által vezetett koalíciós kormány a pragmatikus, a kiengesztelődés vezérelte politikáját

---

<sup>22</sup> Kelet és Nyugat között választani most is, mint eddig, a civilizáció, élet halál kérdése, és ezzel egy Lengyelországban elterjedt nézetet képvisel (Czabanski, 2002).

<sup>23</sup> Az Intermarium kérdés hosszú évekig a szélsőjobb radikális platformokon jelent meg (Laruelle – Rivera, 2019).

<sup>24</sup> Timothy Snyder „*A szabadság felszámolása*” című könyvében az orosz politikusok, így Putyin által is csodált Ivan Ilyin víziójára utal. „*Aki Ukrajnáról beszél, Oroszország halálos ellensége*”, illetve ld. Adams, 2018.

folytatta Oroszország irányában, amelynek egyik látványos megnyilvánulása a „kalinyingrádi háromszögnek” nevezett együttműködésben való részvétel. Ez a rendszeres értekezlet a három érintett ország, Lengyelország, Németország, valamint Oroszország külügyminisztereinek találkozója volt, és amelynek eredményeként két lengyel vajdaságba vízum nélkül utazhattak be a kalinyingrádi térség orosz állampolgárai. A békülékenység jele volt a 2011-ben alapított Lengyel–Orosz Párbeszéd és Emlékezet Központ is, valamint egy, a 2015-re tervezett Lengyelország Oroszországban című kulturális rendezvény, amely viszont az egy évvel korábbi krími háború és az abban való orosz részvétel miatt elmaradt.

A lengyel–oros viszony alakulására két fontos esemény nyomta rá a bélyegét. Előbb a katyíni mészárlás megemlékezésére érkező, s többek közt Lech Kaczyński köztársasági elnök halálával záruló 2010. áprilisi szmolenszki katasztrófa, valamint Oroszország krími megszállásával kapcsolatos lengyel álláspont következtében újfent fellángolt a Moszkvával szembeni lengyel bizalmatlanság (Wenerski – Kacewicz, 2017), illetve az a nézőpont, hogy Oroszország egy katonai agresszor.

Erős külpolitikai irányváltás történt a 2015-ben hatalomra kerülő Jog és Igazságosság Párt választási győzelmével. A párt beemelte programjába a Jagelló eszme elemeit, kevésbé fókuszált a Nyugattal való együttműködésre, ellenben annál nagyobb szerepet szánt Lengyelországnak a keleti végeken, és újfent előtérbe helyezte a regionális nagyhatalom vízióját. A balti államok sem elleneztek egy erőteljesebb lengyel fellépést az orosz fenyegetettséggel szemben, s bár a lengyel törvényhozásban az eset folyamatos téma volt, valahányszor a lengyel nyugati orientációt kellett kritizálni, ugyanakkor konzekvens egyetértés alakult ki abban, hogy Oroszországtól tartani kell.

A Kaczyński-kormány tehát átstrukturálta a nemzetközi együttműködések prioritásait, a NATO keleti szerepét hangsúlyozta, illetve felmondta a kalinyingrádi együttműködést is, és vele együtt felfüggesztett minden interregionális együttműködést orosz szomszédjával. Végül pedig az Oroszországgal szembeni szankciók élére állt annak ellenére is, hogy mindez kellemetlenül érintette a két ország kétoldalú kereskedelmét. A 2016-ban Varsóban megrendezésre kerülő NATO-csúcs eredményeként hangsúlyossá vált a szervezet keleti szárnyának kérdése, miközben a lengyel kormány igyekezett lépéseket tenni az orosz energiafüggés mérséklésére is.

A 2005 és 2007 között hatalmon lévő, majd 2015 óta ismételten kormányzó Jog és Igazságosság Párt EU-szkeptikus, ugyanakkor Oroszországgal szemben is

távolságtartó külpolitikát folytatott, míg a 2007 és 2015 között kormányzó Polgári Platform vezette koalíció erőteljesen EU-párti magatartást tanúsított. Amint Polegkyi is utal rá, a 2014-ben kiadott külügyi stratégia támogatja és célul tűzi ki Lengyelország szomszédainak demokratikus törekvéseit. Ennek előzménye az a Svédországgal karöltve folytatott, az Európai Unió új bővítési politikájával kapcsolatos lobbitevékenység, amelynek kézzelfogható eredménye a 2009-ben létrejött Keleti Partnerség hat, egykori szovjet tagköztársaságot összefogó együttműködési csoportja. Nem meglepő, hogy a két világháború közötti Lengyelország külpolitikájában fontos szerepet játszó ULB államok közül kettő, Ukrajna, valamint Belorusszia is a Keleti Partnerség együttműködés részévé vált, Litvánia pedig 2004 óta NATO és EU tag. Továbbá a hagyományos, Kaukázus felé történő orientáció is megerősítést kapott azáltal, hogy Azerbajdzsán, Örményország, illetve Grúzia (Georgia) is az együttműködés része lett. Egy nagyobb európai integráció részeként Lengyelország nyugati elköteleződése immáron tényévé vált, ugyanakkor a Szovjetunió 1991-es felbomlása után a keleti határon kialakult vákuum új kihívások elé állította az országot. Már nem a Szovjetunió volt a keleti rettegett szomszéd, hanem számos olyan függetlenné vált ország, amelyeknek sorsáról Oroszország és Lengyelország eltérő nézetet vallott. Az ezredfordulóra csökkent Oroszország nemzetközi súlya, miközben az Európai Unió szomszédságpolitikájának célterületeivé is váltak ezek az országok (Gróber – Vaszari, 2018). A Keleti Partnerséget, bár alapvetően nem oroszellenes, Oroszország mégis olyan gazdasági, illetve geopolitikai modellként érzékeli, amely egyfelől az Amerikai Egyesült Államok érdekeit szolgálja, másfelől a szintén amerikai befolyás alatt álló Európai Unió Oroszország rovására kívánja kiterjeszteni orientációját. Ha pedig a lengyel külpolitikai célokat vesszük figyelembe, akkor az Európai Unió szomszédságpolitikájának hátterében az a történelmi igény áll, hogy egyfajta ütközőzónát képezzenek Oroszország és (ez esetben nem Lengyelország, hanem) az Európai Unió között. Míg a lengyelek az elválasztásra helyezik a hangsúlyt, a német és francia külpolitika a Keleti Partnerség országaiban inkább hidat lát (Crombois, 2019). A 2014-es orosz–ukrán háború tapasztalatait alapul véve a weimari háromszög országai, Lengyelország, Németország, valamint Franciaország politikusai közös nyilatkozatban fejezték ki a tiltakozásukat az orosz agresszióval szemben. A Jog és Igazságosság Párt által vezetett kormánykoalíció által kiadott, 2017 és 2021 közötti időszakra érvényes külügyi stratégia amellel, hogy kitér Lengyelország sajátos elhelyezkedésére, – két tektonikus lemez, a Nyugat és Oroszország közötti pozícióra (Polegkyi, 2020) – különös hangsúlyt helyez a Keleti Partnerség országainak a Nyugathoz való integrálására, elsősorban gazdasági, valamint in-

tézményi szempontokat vesz figyelembe, továbbá a NATO védőhálójának megerősítésére fekteti a hangsúlyt Lengyelországban. A stratégia szerint Lengyelország számára lehetőség nyílik közép-európai súlyának növelésére, illetve a Keleti Partnerséget bekapcsolni a nyugati vérkeringésbe. Ezek a manőverek nem maradnak válaszreakció nélkül. Az orosz soft power lengyelországi jelenléte egy 2017-ben kiadott elemzés szerint az alábbi területeken volt megfigyelhető:

1. Az orosz titkosszolgálat jelenléte a 2014-es krími háború kirobbanását követően erősödött. Tekintettel arra, hogy a közvélemény-kutatások a háború kezdete óta rendszeresen az orosz felelősséget hangsúlyozzák, valamint az orosz-ukrán konfliktusban rendre az ukrán felet támogatják, az orosz propaganda igyekszik a lengyel–ukrán viszonyt megakasztani.<sup>25</sup>
2. Lengyelország NATO tagságának kritizálása. Ebben az esetben igyekeznek arra helyezni a hangsúlyt, hogy bebizonyítsák a lengyel katonai vezetés hibáját a szervezet támogatását illetően.
3. A nyugati demokráciákkal való lengyel kapcsolat aláásása. Ebben az esetben a családi, nemzeti, vallási értékeket a pozitív színben feltüntetett konzervatív Oroszország képviseli, míg Nyugat a liberális kozmopolita ellenpólus megtestesítője.<sup>26</sup>
4. Éket verni Németország és Lengyelország közé.<sup>27</sup>

## Összegzés – A lengyel orientáció napjainkban

Amint Snyder is megjegyezte, Lengyelország függetlensége egyszerre vett el területeket a széthulló császári Németországtól, illetve az összeomló cári Oroszországtól. Nagyhatalommá ugyan nem vált, annyira azonban nagy volt, hogy minden, terjeszkedésre törekvő nagy hatalom számára problémát okozzon (Snyder, 2012). Az ezredfordulót követően pozíciójának egyik fontos eleme a

---

<sup>25</sup> Ehhez leginkább a volhyniai mészárlások, valamint az Ukrajna egyes területein népszerű lengyel ellenes Bandera kultusz lengyel ellenes élet hangsúlyozni. Miután a lengyel-ukrán viszony eleve konfliktusokkal terhelt, ezt igyekszik elmélyíteni az orosz propaganda különböző szervezetek és médiasztoronákon keresztül.

<sup>26</sup> Ld. erre vonatkozóan Snyder, 2019.

<sup>27</sup> Németország a lengyelek számára fontos gazdasági és politikai partner. A Polgári Platform kormányzása idején elsősorban Donald Tusk miniszterelnök, valamint Radek Sikorski külügyminiszter különös hangsúlyt helyezett a lengyel-német kapcsolatok erősítésére. Ezt igyekszik az orosz propaganda aláásni a migráns kártyát előrangatva kihasználva a német és lengyel migráns politika eltérő kezelését.

Három Tenger Kezdeményezés lett, amelyet a lengyel és a horvát köztársasági elnök kölcsönös szándéknyilatkozata<sup>28</sup> is támogatott. A kezdeményezést gyakran egybemossák az Intermarium programmal, noha a kettő közötti eltérés egyik sarkalatos pontja az, hogy míg az előbbi egy föderáció irányába hajló programnak készült a két világháború közötti közép-európai realitást lengyel szemszögből megközelítve, az utóbbi inkább napjaink geopolitikai, sőt geoökonómiai kihívásának jobban megfelelő programja. Az előbbit 2016-ban, a Három Tenger Kezdeményezés megszületése után ukrán és litván szélsőséges mozgalmak kezdtek népszerűsíteni, akik egyaránt tagadják a – szerintük – fasiszta Európát, de Oroszország nyomásából sem kérnek. A Három Tenger Kezdeményezést 12 tagállam alkotja mintegy 112 millió lakossal, az együttműködés pedig nem kis mértékben próbál a történelmi tapasztalatra alapozni, noha inkább annak gazdasági jelentőségét célszerű hangsúlyozni. A résztvevő tagállamok mást és mást láttak a kezdeményezésben. A balti államok például Lengyelországban, illetve magában az együttműködésben egyfajta védőpajzsot érzektek Oroszország potenciális fenyegetései ellen is. A Dubrovnikban 2016-ban elfogadott közös nyilatkozata szerint az energia, a közlekedés, a digitális kommunikáció és a gazdasági szektor együttműködésének bővítése révén Közép- és Kelet-Európa biztonságosabbá és versenyképessé tétele a cél. A Via Baltica 3300 km hosszú autópálya rendszer építéséről szóló nyilatkozatot 2016-ban Varsóban nyolc partnerrel kötötték meg, amelyek Lengyelország, Litvánia, Ukrajna, Szlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, valamint az együttműködésben érintett, ám Ukrajnához hasonlóan szintén nem európai uniós tagállam Törökország. A Via Baltica a Transzeurópai Hálózat (TEN-T) része, amely a Balti-tenger, az Égei-tenger és a Fekete-tenger közötti összeköttetést javíthatná.

A másik fő kérdés az Oroszországtól való energiafüggés mérséklésének lehetősége volt. A partnerek 2017-ben Varsóban tartottak tanácskozást, amelynek különös jelentőségét Donald Trump részvétele adta meg. A projektet az egyes nagyhatalmak saját szájízük szerint értelmezik, az Egyesült Államok például saját geopolitikai stratégiájának részeként kezelheti, ezért nem véletlenül hasonlítják egy nagyobb geopolitikai játékban lefolytatott sakkjátékhoz.

---

<sup>28</sup> Dubrovnik Summit 2016, The Joint Statement on the Three Seas Initiative. A teljes szöveg elérhető:

[https://media.voog.com/0000/0046/4166/files/DUBROVNIK\\_deklaratsioon\\_2016.pdf](https://media.voog.com/0000/0046/4166/files/DUBROVNIK_deklaratsioon_2016.pdf), utolsó hozzáférés 2020. 09. 22.

A Három Tenger Kezdeményezés a franciák mellett a németek gyanakvását is felkeltette. A 2018 szeptemberében, Bukarestben tartott találkozón Jean-Claude Juncker az Európai Unió képviselőjében érkezett, Rick Perry energiaügyi miniszter az Egyesült Államok kormányát képviselte, míg Heiko Maas német külügyminiszter a térségben leginkább érdekelt európai nagyhatalmat, Németországot. 2019-ben Szlovéniában tartották az éves fórumot a tagállamok, 2020-ban Tallinn lesz a házigazda. Az esemény érdekessége, hogy egyfelől deklarálta nem sért orosz érdekeket, ugyanakkor első alkalommal kerül sor a volt Szovjetunió egyik tagköztársaságában erre a találkozóra. A COVID-19 vírus okozta járvány átírhatja még a forgatókönyvet, illetve a vendégek listáját, azonban éppen a járvány tetőzésével egy időben tartott lengyel köztársasági elnöki választás miatt, amely a Jog és Igazságosság Párt jelöltjének, Andrzej Duda elnök újbóli megválasztását eredményezte, úgy tűnik, minden esély megvan arra, hogy a „keleti végek” iránti érdeklődés és felelősségérzet Lengyelország homlokterében maradjon.

## Irodalomjegyzék

- Adams, Tim (2018): The Road to Unfreedom by Timothy Snyder review – chilling and unironic. *The Guardian*, utolsó hozzáférés: 2020. 09. 22.
- Applebaum, Anne (2016): *Kelet és Nyugat között – Európa határvidékén*. Örökség Kultúrpolitikai Intézet, Budapest: 16-17.
- Breully, John (1985): *Nationalism and the State*. University of Chicago Press, Chicago.
- Crombois, Jean (2019): The Eastern Partnership: Geopolitics and policy inertia. *European View*, 18(1):89-96.  
DOI: <https://doi.org/10.1177/1781685819836562>.
- Davies, Norman (2006): *Lengyelország története*. Osiris, Budapest.
- Fabók Bálint (2019): A Pizza Huttól a Royal Vodkán át a CCC-ig érezhetjük a lengyelek térfoglalását, *G7*, utolsó hozzáférés: 2020. 05.24.
- Gróber Károly – Vaszari Tamás (2018): A keleti partnersége helyzete, avagy dilemmák az EU és Oroszország közötti geopolitikai és geogazdasági térben. *Külgügyi Szemle*, 17(4): 3-26.
- Hárs, Endre (2012): *Herder tudománya – az elgondolhatóság határain a késő 18. században*. Kalligram, Pozsony.
- Hechter, Michael (2000): *Containing Nationalism*. Oxford, New York. DOI: <http://dx.doi.org/10.1093/019924751X.003.0008>.
- Hechter, Michael (2003): A nacionalizmus megfékezése. *Magyar Kisebbség*, 8(1): 146-204.



- Hroch, Miroslaw (1996): From National Movement to the Fully Formed Nation. In: Balakrishnan, Gopal (ed.): *Mapping the Nation*. Verso, London: 79-81.
- Kántor Zoltán (2005): Kisebbség és geopolitika. *Régió*, 16(4): 169-176.
- Kieniewicz, Jan (2017): The Jagiellonian Idea and the Project for the Future. *Politeja*, 14(51): 5-25.  
DOI: <http://dx.doi.org/10.12797/Politeja.14.2017.51.01>.
- Laruelle, Marlene – Rivera, Ellen (2019): Imagined Geographies of Central and Eastern Europe: The Concept of Intermarium. *IERES Occasional Papers*, No. 1, 2019 March.
- Lefebvre, Henry (1991): *The Production of Space*. Blackwell, Oxford.
- Martyn, Boris F. – Torkunov, Anatoly V. – Wohlforth, William C. (eds.) (2020): *History of International Relations and Russian Foreign Policy in the 20<sup>th</sup> Century*. Cambridge Scholars Publishing, Cambridge.
- Morgan, R. P. (1963): The Political Significance of German-Soviet Trade Negotiations, 1922-5. *The Historical Journal*, 6(2): 253-271. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0018246X00001096>.
- Ormos, Mária (2007): *Közép-Európa, Volt? Van? Lesz?* Napvilág Kiadó, Budapest.
- Pasture, Patrick (2015): *Imagining European Unity since 1000 AD*. Palgrave MacMillan, London. DOI: <http://dx.doi.org/10.1057/9781137480477>.
- Polegkyi, Oleg (2020): Regional cooperation in Ukraine and Polish Political Discourse. In: Bogdanova, Olga – Makarychev, Andrey (eds.): *Baltic-Black Sea Regionalisms*. Springer, Cham: 169-186. <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-030-24878-9>.
- Schmidt Andrea (2020): From Intermarium to the Three Seas Initiative – The Implications of the Polish Orientation Over the Central and Eastern European Region on Hungarian Foreign Policy. In: Bogdanova O., Makarychev A. (eds): *Baltic-Black Sea Regionalisms*. Springer, Cham: 149-168. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-030-24878-9>.
- Schmidt, Andrea (2012): Piast vagy Jagello? Lengyelország és Európa. In Bretter, Zoltán – Glied, Viktor – Vörös, Zoltán (szerk.): *Az elkötelezett tanító: tiszteletkötet Csizmadia Sándor 65. születésnapjára*. IDRResearch/Publikon, Pécs: 119-125.
- Shakhil, Shah (2018): Poland could be better. *Emerging Europe*, utolsó hozzáférés: 2020.05.28.
- Sikorski, Radek (2011): Poland and the Future of the European Union. Federal Union, utolsó hozzáférés: 2020. 09. 22.
- Silberman, Marc – Till, Karen E. – Ward, Janet (2012): *Walls, Borders, Boundaries – Spatial and Cultural Practices in Europe*. Bergham Books, New York – Oxford.

- Snyder, Timothy (2012): *Véres övezet, Európa Hitler és Sztálin szorításában*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Snyder, Timothy (2019): *A szabadság felszámolása*. 21. Század Kiadó, Budapest.
- Szczerski, Krzysztof (2018): *Az európai utópia, az integráció válsága és a lengyel reformkezdeményezés*, Aeramentum Kiadó, Budapest.
- Terry, Sarah Meiklejohn (2014): *Poland's place in Europe: General Sikorski and the origin of the Oder-Neisse Line, 1939-1943*. Princeton: Princeton University Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.1515/9781400857173>.
- Wandycz, Piotr (1998): Current Issues in Polish Foreign Policy. *Wilson Center*, utolsó hozzáférés: 2020.05.23.
- Wenerski, Lukasz – Kacewicz, Michal, (2017): *Russian Soft Power in Poland, The Kremlin and pro – Russian Organisations, Political Capital*, utolsó hozzáférés: 2020.09.22.
- Zarycki, Tomasz (2014): *Ideology of Eastness in Central and Eastern Europe*. Routledge, London and New York. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315819006>.

## **Abstract**

### **The Lifeblood of Europe... Poland's Ambitions for Regional Supremacy in the 21th Century and its Roots**

Territorial changes and the problem of territoriality play very important role in the sense of identity. This paper focuses on the definition of Poland's ambitions to act as regional superpower. Due to its geographical position, the confinement between the great powers has determined the direction of Polish foreign policy since the re-establishing of the state. The aim of the paper is to present this endeavour primarily by adapting the process to historical events and by supporting the question which countries Poland should (or could) rely on as potential partner and the challenges it faced with the great powers. In the last part of the paper, we also analyse the current Polish geopolitics, highlighting the possible threats and opportunities for cooperation.

**Keywords:** *foreign policy, international relations, regional supremacy, nationalism*